

Г.З. Лазько,
кандидат юридичних наук, доцент
(Академія праці і соціальних відносин Федерації
профспілок України)

Особливості правового регулювання процесуального представництва

Ключові слова: кодифіковані законодавчі акти, процесуальне представництво, представник, норми прямої дії, правова допомога, інститут.

Проведення науково-теоретичного дослідження проблем інституту процесуального представництва передусім передбачає визначення особливостей його правового регулювання. Саме аналіз нормативно-правової бази дозволяє більш повно виявити і охарактеризувати сутність, зміст та правовий режим інституту процесуального представництва, а також дослідити найбільш важливі його риси.

Основним завданням даної роботи є аналіз системи нормативно-правових актів, що врегульовують питання участі процесуального представника у цивільному, господарському та кримінальному процесах, з метою вирішення колізій, що виникають під час реалізації прав громадян на захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав та охоронюваних законом інтересів.

Загалом, питання правової природи інституту процесуального представництва не є новим. Так, основні теоретичні та практичні питання даного інституту були висвітлені у наукових працях Т.В. Варфоломеєвої, Д.П. Ватмана, В.С. Гопанчука, М.А. Гурвича, Я.А. Розенберга, М.К. Треушнікова, Є.І. Фурси, С.Я. Фурси, Д.М. Чечота, М.С. Шакарян, В.М. Шерстюка, М.Й. Штефана та ін. Разом з тим, все ще лишаються дискусійними питання правового регулювання процесуального представництва та існує ціла низка різноманітних наукових

підходів до інституту в цілому. Саме тому вважаємо за необхідне вивчити особливості правового регулювання процесуального представництва на сучасному етапі правових реформ, що відбуваються в Україні.

У свою чергу, дослідження правового регулювання процесуального представництва варто проводити через призму джерел права, що являє собою окремий вид діяльності державних органів, який полягає у встановленні юридичних чи спеціальних норм [1, 15]. Разом з тим, слід відзначити, що в правовій літературі немає однастайності щодо визначення поняття джерел права. Так, одні вчені розглядають джерела права як нормативні акти [6, 358], а інші як способи закріплення правил поведінки, яким держава надає правову силу, називаються джерелом права в юридичному сенсі” [4, 173]. А.М. Васильєв здійснив спробу в одній із своїх робіт компромісного вирішення цієї проблеми: “Форма (джерело) права” [3, 169]. Правда, вводячи в обіг цей термін, автор робить пояснення, що використовуючи в найменуванні даної категорії термін “джерело”, ми не маємо на увазі суть даного питання, а віддаємо перевагу юридичній традиції, яка зберігається в галузевих юридичних науках, котру використовують його для найменування того, що сучасна теорія права виражає поняттям “форма права”.

На думку М.Й. Штефана, під джерелами процесуального права слід розглядати способи або форми вираження державної волі українського народу, щодо яких ця воля стає правом [11, 17]. Отже, джерелами інституту цивільного процесуального представництва є зовнішні форми виразу правових приписів, правових норм, за допомогою яких регламентуються відносини щодо його функціонування, правового становища представників у цивільному процесі [5, 21; 7, 62; 12, 91]. Таким чином, джерелами процесуального представництва виступають зовнішні вирази правових приписів та правових норм. В даному випадку це ті нормативно-правові акти держави, які направлені на врегулювання суспільних відносин в сфері цивільного процесуального права.

Аналізуючи нормативно-правову базу, яка направлена на врегулювання вищезазначених суспільних відносин, можна систематизувати джерела цивільного процесуального представництва наступним чином: Конституція України; міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; ЦПК України; інші кодифіковані законодавчі акти; закони України; підзаконні нормативно-правові акти. Однак, на наш погляд, найбільш повно питання правового режиму інституту цивільного процесуального представництва регламентуються нормами Конституції України, ЦПК України, ЦК України, СК України, КПК України, ГПК України, КЗпП України, а також законами України “Про адвокатуру”, “Про прокуратуру” та ін.

Центральне місце у системі джерел інституту процесуального представництва посідає Конституція України. Відповідно до її ст. 55 представництво в цивільному процесі є процесуальним засобом реалізації громадянами права на судовий захист від посягань на честь, гідність, життя та здоров'я, на особисту свободу і майно [11, 145]. В свою чергу, ст. 59 надає кожному право на правову допомогу. У ній також визначено, що для забезпечення права на захист та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших держав-

них органах в Україні діє адвокатура. Право на правову допомогу – це закріплене в Конституції України та в інших законодавчих актах відповідно до міжнародно-правових стандартів право кожного на одержання послуг юридичного характеру з метою забезпечення реалізації особистих (громадянських), політичних, економічних, соціальних і культурних інтересів, а також захисту прав та свобод особи [8, 288].

Таким чином, норми Конституції України, яка є основним джерелом цивільного процесуального права, закладають правове підґрунтя для правового регулювання відносин у сфері цивільного судочинства і, зокрема, розвитку інституту цивільного процесуального представництва.

Досить значимим моментом з точки зору удосконалення правового режиму інституту процесуального представництва стало прийняття Верховною Радою України ЦПК України [10]. Аналізуючи положення ЦПК України, слід вказати, що статті, які направлені на регулювання представництва, в основному, містяться в главі 4 “Учасники цивільного процесу”. Так, відповідно до ст. 27 представників сторін та третіх осіб відносять до кола осіб, які беруть участь у справі. Слід відзначити, що ст. 39, крім представництва фізичних та юридичних осіб, окремим пунктом визначає представництво інтересів держави відповідними органами державної влади в межах їх компетенції через свого представника. Законодавець визначає коло осіб, які можуть бути представниками, зокрема: адвокати та інші особи, які мають цивільну процесуальну дієздатність і належно посвідчені повноваження на здійснення представництва у суді. Слід відмітити, що дана норма значно посилює значимість інституту адвокатури у представницькій діяльності, що є позитивною стороною нового ЦПК України.

Крім того, ст. 41 забороняє одній і тій же особі бути одночасно представником і протилежної сторони. Зауважимо, що подібних обмежень у редакції ЦПК України 1963 р. не існувало для всіх категорій представників, крім адвокатів. Чинний ЦПК

України більш чітко визначає коло осіб, які не можуть бути представниками, зокрема, секретар судового засідання, перекладач, експерт, спеціаліст, свідок, а також судді, слідчі, прокурори, крім випадків, зазначених у чинному законодавстві.

Визначено в ЦПК України і повноваження представника в суді. Так, згідно зі ст. 44 представник, який має повноваження на ведення справи в суді, може вчиняти від імені особи, яку він представляє, усі процесуальні дії, що їх має право вчиняти ця особа. При цьому, згідно з частиною другою зазначеної статті обмеження повноважень представника на вчинення певної процесуальної дії мають бути застережені у виданій йому довіреності.

Таким чином, ЦПК України є кодифікованим нормативно-правовим актом, норми якого комплексно врегульовують правовий режим інституту цивільного процесуального представництва.

Інститут цивільного процесуального представництва має досить тісний зв'язок має з цивільним правом [9, 212]. Важливі положення щодо інституту цивільного процесуального представництва закріплені у ЦК України. Варто відзначити, що питанням представництва у ЦК України присвячено норми глави 17 розділу IV, який має назву "Представництво". Аналізуючи норми ЦК України, слід звернути увагу на ст. 238, яка визначає, саме які правочини має право вчиняти представник. Зокрема, представник може бути уповноважений на вчинення лише тих правочинів, право на вчинення яких має особа, яку він представляє. При цьому представнику забороняється вчиняти правочин від імені особи, яку він представляє, у своїх інтересах або в інтересах іншої особи, представником якої він одночасно є, за винятком комерційного представництва, а також щодо інших осіб, встановлених законом.

Передбачено нормами ЦК України і право представника на передоручення своїх повноважень та вчинення правочинів з перевищенням повноважень. Зокрема, ч. 1 ст. 240 передбачено, що представник може передати своє повноваження частково або

в повному обсязі іншій особі, якщо це встановлено договором або законом, між особою, яку представляють, і представником, або якщо представник був вимушений до цього з метою охорони інтересів особи, яку він представляє. При цьому положеннями статті передбачено, що представник, який передав своє повноваження іншій особі, повинен повідомити про це особу, яку він представляє, та надати їй необхідні відомості про особу, якій передані відповідні повноваження (замісника). Невиконання цього обов'язку покладає на особу, яка передала повноваження, відповідальність за дії замісника як за свої власні.

Аналізуючи норми ЦК України, як джерела інституту представництва в цивільному процесі, слід вказати, що його положеннями закріплено представництво за законом, комерційне представництво та представництво за довіреністю. Так, представництво за законом можуть здійснювати батьки (усиновлювачі), які виступають законними представниками своїх малолітніх та неповнолітніх дітей. Опікун також може виступати законним представником, малолітньої особи та фізичної особи, визнаної недієздатною. Слід вказати, що даний перелік не є вичерпним, адже частиною третьою даної статті передбачено, що законним представником у випадках, встановлених законом, може бути інша особа. Аналіз норм ЦК України показав, що йому належить одне з провідних місць серед джерел інституту представництва в цивільно-процесуальному праві.

Враховуючи те, що спори із сімейних правовідносин вирішуються у порядку, визначеному ЦПК України, одним із джерел інституту представництва виступає СК України. Так, ст. 14 СК України передбачено, що здійснення сімейних прав обмежено дієздатних чи недієздатних осіб покладається на їх батьків, опікунів чи піклувальників, тобто на законних представників. Слід вказати, що нормами СК України передбачено такий вид представників як органи опіки та піклування. Зокрема, ст. 19 окреслене коло справ, де участь органів опіки та піклування є обов'язковою.

До таких законодавців відносить: спори щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, визначення місця її проживання, позбавлення та поновлення батьківських прав, управління батьками майном дитини тощо. Отже, відповідно до основних засад СК України стає зрозумілим, що інститут процесуального представництва має важливе значення під час вирішення спорів, що виникають із сімейних правовідносин, особливо у частині щодо правового статусу законного представника.

До джерел інституту процесуального представництва належить і Закон України “Про адвокатуру”, норми якого регламентують правовий статус адвоката. Характеризуючи даний Закон, як джерело інституту цивільного представництва у процесуальному праві, слід відзначити, що ним встановлюється дисциплінарна відповідальність адвоката. Процесуальне представництво адвокатом є найбільш поширеним в цивільному судочинстві, оскільки участь останнього у цивільному процесі полягає у здійсненні ним представництва і захисті суб’єктивних майнових і особистих немайнових прав та охоронюваних законом інтересів інших осіб та в сприянні суду у всебічному, повному і об’єктивному з’ясуванні обставин справи, прав і обов’язків сторін [2, 125].

З науково-теоретичної та науково-практичної точок зору, дослідження вказаних джерел засвідчує, що вони визначають не лише загальні правові аспекти цивіль-

ного процесуального представництва, а визначають конкретні правила, підстави та умови його виникнення. Особливо актуальним є виникнення законного процесуального представництва, яке формує пряма вказівка закону за наявності певного фактичного складу, тобто представництво виникає для осіб, які потребують наявності такого факту, як опіка, піклування або неповноліття.

З огляду на зазначене, особливостями правового регулювання процесуального представництва є система правових норм, засад та принципів, які забезпечують монолітність інституту цивільного процесуального представництва і проявляються через систему правових джерел. Проведене дослідження правового регулювання процесуального представництва дає підстави відзначити, що у його основі лежать принципи та норми, які визначені у Конституції України та ЦПК України. Зазначені законодавчі мають визначальний характер для побудови ефективної конструкції інституту цивільного процесуального представництва. Тому, з точки зору його функціонування, у Цивільному процесуальному кодексі доцільно було б визначити принципи та засади інституту процесуального представництва. Саме на них мають будуватися процесуальне представництво у трудових, сімейних та інших правовідносинах. Це дозволить вибудувати цілісну систему джерел інституту процесуального представництва.

Список літератури:

1. *Александров Н.Г.* Понятие источника права // Ученые труды ВИЮН. – М.: 1946. – № 8.
2. *Варфоломеева Т.В., Гончаренко С.В.* Науково-практичний коментар до Закону України “Про адвокатуру”. – К., 2003.
3. *Васильев А.М.* Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий теории права. – М.: Юрид. лит., 1976.
4. *Голунский С.А. и Строгович М.С.* Теория государства и права. – М.: Юридиздат, 1940.
5. *Кривенко В.В., Ярема А.Г.* Проблемы судово-правовой реформы // Вісник Верховного Суду. – 1997. – № 2.
6. Марксистско-ленинская общая теория государства и права. Социалистическое право / Ред. совет В.Е. Тулиев и др. – М: Юрид. лит., 1973. – 647 с.

7. **Мозолін В.П.** О гражданском процессуальном правоотношении. – М., 1955.
8. **Тацій В.Я., Битяк Ю.П., Грошевой Ю.М.** та ін. Конституція України. Науково-практичний коментар. – К., 1999.
9. Цивільне право України: Підручник: У 2-х томах / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – 2-е вид. допов. і перероб. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – Кн. 1. – 736 с.
10. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40, 41, 42. – Ст. 492.
11. **Штефан М.Й.** Цивільний процес. Підручник – К.: Ін Юре, 2001. – 694 с.
12. **Юдельсон К.С.** Советский гражданский процесс. – М., 1956.

РЕЗЮМЕ

В данной статье автор анализирует особенности правового регулирования процессуального представительства. Анализ системы соответствующих нормативно-правовых актов, поможет избежать возникновению коллизии в сфере процессуального представительства и найти оптимальную модель правового регулирования процессуального представительства.

SUMMARY

In the article the author analyzes the peculiarities of a legal regulation of the procedure representation. The analysis of the system normative legal acts will help to avoid appearing a clash in the sphere of procedure representation and find an optimal model of a legal regulation of the procedure representation.

*Рекомендовано кафедрою
цивільного, господарського права та процесу*

Подано 05.05.08